

I.
A POLITIKAI PASSZIVITÁSTÓL
A MAGYAR SZÖVETSÉGIG
1918—1922.

Erdély elszakítása.

Ezerkilencszáztizennyolc december elsején, egy hónappal a pádui fegyverszünet, három héttel Károlyi Mihály ék belgrádi kudarca és két héttel Jászi Oszkár aradi tárgyalásainak meghiusulása után, az erdélyi románok nemzetgyűlésre gyűltek össze Gyulafehérváron, „a románság Mekkájában”. A felelőtlenül szélnek eresztett magyar hadsereg utolsó töredéke, a székely hadosztály aznap alakult meg Kolozsváron, a román csapatok azonban a belgrádi második fegyverszünet értelmében már átlépték a Kárpátokat és a Maros demarkációs vonala felé nyomultak előre. A román kiküldöttek pedig a magyar forradalmi kormány által rendelkezésükre bocsátott különvonatokon utaztak Gyulafehérvárra.

A gyulafehérvári nemzetgyűlést hosszas tárgyalások előzték meg. Az előértekezleten Goldiș László történelemtanár olvasta fel határozati javaslatát s ennek harmadik pontja körül nagy vita támadt. E pont ugyanis Magyarország románlakta vidékei számára egyelőre autonómiát követelt, aminek kereteit és tartalmát egy, a szóbanforgó országrész képviselőiből álló alkotmányozó gyűlés határozná meg s ezen az együttélő nemzetiségek képviselői is számarányuknak megfelelően fogják képviseltetni magukat, — a Goldiș-féle javaslat szerint. A fiatalság ezzel szemben az azonnali és feltétel nélküli egyesülést követelte; ezekhez csatlakozott Vaida-Voevod Sándor, Päcli-

șeanu Zeno és Dragomir Silviu, akikkel még találkozni fogunk. Pop Cicio István úgy találta, hogy az önkormányzat felel meg leginkább a wilsoni elveknek s a szociáldemokraták is Erdély autonómiájában látták a munkás-ság jobb sorsának biztosítékát. Végül is Maniu Gyula áthidaló javaslata győzött s a nemzetgyűlés december elsején bășești Pop György elnöklete alatt kimondotta Magyarország románlakta területeinek feltétel nélküli egyesülését Romániával. A második pont ugyan fenn-tartotta az önkormányzatot e terület lakói számára mind-addig, míg az alkotmányozó nemzetgyűlés összeül, a har-madik pedig teljes nemzeti szabadságot ígért az együtt-lakó népeknek, de kimaradt a javaslatnak az a része, mely szerint Erdély önkormányzata ügyében a végleges döntést az alkotmányozó gyűlés a magyarok és németek részvételével fogja meghozni. Gyulafehérváron tehát *az erdélyi románság a magyarság és németiség megkérdéze-s nélkül rendelkezett Magyarország egyharmada felett.*

A nemzetgyűlés ugyanakkor kétszáztizenkét tagból álló Nagy Nemzeti Tanácsot küldött ki s ebből alakult meg Maniu Gyula elnöksége mellett a tizenöttagú Kor-mányzótanács (Consiliul Dirigent). Ennek megbízásából egy háromtagú bizottság a gyulafehérvári határozatokkal Bukarestbe utazott és Ferdinánd királynál kihallgatáson jelentkezett. A király december 11-én dekrétummal tör-vénybe iktatta a határozatban szereplő terület Romániá-hoz csatolását és az erdélyi kormányzótanácsot bízta meg ideiglenesen a csatolt terület igazgatásával. A királyi dekrétum azonban a legfontosabb feladatok ellátását, mint külügy, hadügy, vasutak, posta, vámok és állambiztonság a bukaresti kormányra ruházta, a kormányzótanácsnak pedig azt tette kötelességévé, hogy elkészítse a választó-jogi és a földreform javaslatot. Noha a központi kor-mányba behívtak három tárca és hatáskör nélküli minisz-tert Erdélyből, az erdélyiek zokon vették, hogy a kor-mányzótanács hatáskörét annyira megcsönkítették s ebből az első nézeteltérésből később súlyos ellentétek bontakoz-tak ki az erdélyi és ókirályságbeli (regáti) románok között.

Az erdélyi magyarság tehetetlenül nézte, mint rendel-keznek sorsa felett, a budapesti kormány pedig látva, hogy a nemzetiségi követelések hullámai feje felett összecsap-nak, dr. Apáthy Istvánt nevezte ki Keletmagyarország fő-

kormánybiztosának, aki december 9-én foglalta el Kolozsváron hivatalát. A kolozsvári egyetem tudós professzora, akit szövettani kutatásai világhírűvé tettek, a politikában a függetlenségi pártnak volt buzgó harcosa és tehetségét Kolozsvár városi tanácsában aprózta el, országos szerephez pedig most jutott először. Erős magyar érzése miatt a románok szemében Apáthy neve vörös posztó volt. A fő-kormánybiztosságra az a roppant feladat hárult, hogy a négyéves háború szörnyűségei után, ellenségeink győzelmi hullámának tetőfokán, az októberi kormány sorozatos baklövésai következtében beállott reménytelen helyzetben mentse, ami menthető. Vele párhuzamosan kezdte meg működését a román kormányzótanács is Nagyszebenben a román hadsereg védelme alatt, mely közben Franchet d'Esperay és Berthelot tábornok engedelmével átlépte a demarkációs vonalat, miután a budapesti kormány arra utasította Kratochvil ezredet, hogy vitéz székely hadosztályával vonuljon vissza. December 18-án Neculcea tábornok megizente Apáthynak, hogy az antant felhatalmazása alapján megszállja Kolozsvárt; ha ellenállás lesz, lövetni fogja a várost. Apáthy visszaizent, hogy *Kolozsvár nem áll ellen.*

Kincses Kolozsvár átadása előtti napokban drámai jelenetek játszódtak le. Az Apáthy vezetése alatt álló magyar és a Sándor Józseffel az ólén működő székely Nemzeti Tanács a közelgő veszélyt megérezve már december 17-én egyesült és megalkotta az Erdélyi Magyar Kormányzó Bizottságot, mely önrendelkezési jogot követelt kiáltványában az erdélyi magyarság számára. December 22-én Kolozsvárra tódultak a magyarság kiküldöttei, már akiket a román hatóságok nem tartottak vissza az elfoglalt részekén és önrendelkező nemzetgyűlést rögtönöztek, válaszként a gyulafehérvári határozatokra. A gyűlés az Ipartestület nagytermében kezdődött s a Mátyás királytérén zajlott le, huszonnyolc vármegye kiküldöttei, mintegy félszázezernyi tömeg részvételével. Apáthy elnöki megnyitójában klasszikus szavakkal fejezte ki a közhangulatot:

„Legyőzve ellenségeink túlereje által, be kell ismernünk, hogy levertek bennünket! De annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzet-

nek joga volna rendelkezni felettünk. Annyira nem győztek le, hogy valamennyi ittlakó nemzetnek joga lehessen az ország feldarabolását kimondani s egyik darabját az egyik, a másik darabját a másik országhoz csatolni. Annyira nem győztek le, hogy ma már le kellene mondanunk emberi és nemzeti jogainkról. Legyőzhatték bennünk a testet erőszakkal, de nem győzhatték le lelkünket az igazság fegyverével.

Gyulafehérváron a román nemzeti komité ki nyilvánította, hogy Magyarország 26 vármegyéjének románsága egyesül Romániával és így a 26 vármegye területén lakó összes népesség Romániához tartozik. Ezen a területen csaknem négymillió nemrománal szemben csupán kétmilliókilencszáznyolcvanezerszáznyolcvanhat román él. Ezeknek a velük szemben álló többség felett nincsen joguk határozni. A magyar nemzet nem fogja túrni 26 vármegye elszakítását.”

Utána a magyarországi szociáldemokraták két kiküldöttje, Strengar-Demian Sava és Avramescu György tiltakozott a gyulafehérvári határozat ellen és a svájci mintájú erdélyi független köztársaság mellett tört pálcát. Ezután Vincze Sándor olvasta fel a következő nagy lelkesedéssel elfogadott határozati javaslatot:

„Keletmagyarországnak Kolozsvárt 1918 december 22-én összesereglett különböző vallású és fajú népei kijelentik a Wilson-féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési joguk alapján, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni és az egységes és csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden ittlakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot.

Kijelenti a nagygyűlés, hogy az erdélyi magyarság és székelység teljes jogosultságú önkormányzati szervének és képviselőjének elismeri a Kolozsvárt 1918 december 17-én egyesült Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanácsot, illetőleg annak 1918 december hó 18-án megválasztott központi kormányzó tanácsát.”

A kormányzótanács elnökének Apáthyt, alelnökének Sándor Józsefet, Janovics Jenőt és Vincze Sándort választ-

tották meg. Közben a tömeg a Himnusz és a Marseillaise hangjai mellett ünnepelte az új Magyarország és az autonóm Erdély elszakíthatatlan egységét.

Két nappal később, a karácsony előtti nap délelőttjén a román csapatok bevonultak Kolozsvárra, ahol dr. Haller Gusztáv utolsó magyar polgármester fogadta őket. Ezen a napon jelent meg a „Keleti Újság” első száma. A vezércikk így fejezi ki a magyarság lelki állapotát: „*Fehér zászlóval állunk előtted, Ismeretlen Végzet...*”

A németek válaszüton.

A gyulafehérvári határozat és a kolozsvári ellen gyűlés után, a román hadsereg előnyomulása és a székely hadosztály lassú visszavonulása közben az erdélyi német ségnek is hallatnia kellett hangját, ha nem akart lemaradni a népek nagy versenyében. A legősibb magyarországi német népcsoport, az erdélyi szászok a kiegyezés után mindig a kormányt támogatta s így sikerült is átmentenie középkori kiváltságainak nagy részét. Kitűnő püspökük és történetírójuk, Teutsch Frigyes, meg volt győződve a német ség és magyarság egymásra utaltságáról s már a háború alatt azt írta, hogy „ha Magyarország tönkre megy, mi is elpusztulunk s elvész népünk és egyházunk; ha országunkat elszakítják Magyarországtól, vége százados történetünknek és jövőnknek.” A világháborút a szászok is végigküzdötték az antant-hatalmak ellen s Németország leverése, Magyarország forradalmasítása után mind égetőbben merült fel a kérdés: kitartani a századok nyolcszáz éven át otthont nyújtó magyarság mellett, lemondva azokról az előnyökről, amiket az azonnali csatlakozással Romániától kiereszkelhetnek, vagy élni az önrendelkezési joggal Románia javára és csatlakozni az antant segítségével győztes dunai királysághoz, amelyet két évvel azelőtt a német hadsereg tönkrevert és a bukaresti békével térdre kényszerített? A szászok magatartását a megszálló román hadsereg döntötte el. A román fegyverek lelki kényszerének hatása alatt és Maniu Gyula ígéretében bízva, aki becsületszavát adta, hogy Erdélyt a szövetséges hatalmak Romániának ígérték 1919 január 8-án a szász népszervezet kibővített központi választmánya Medgyesen kimondotta az egyesülést Romániával.

A medgyesi határozatot kiáltványban hozták a szász nép tudomására s a kiáltvány kijelenti az erdélyi szászok csatlakozását a román királysághoz és bizalmát fejezi ki a gyulafehérvári határozatok iránt. Arról nem szól a kiáltvány, hogy ez a bizalom a gyulafehérvári határozat nyolcadik pontjával szemben is fennáll-e; ez tudniillik hálájának és csodálatának ad kifejezést az antant hatalmakkal szemben, amelyek „egy évtizedek óta háborúra készülő ellenség ellen folytatott nagyszerű és makacs küzdelem árán, megmentették a civilizációt a barbarizmus körmei közül.”

A gyenge szótöbbséggel hozott medgyesi határozat válságba sodorta az erdélyi szászok közéletét. Már a következő hónapban a szászok legnagyobb társadalmi egyesülete emlékiratban tiltakozik Erdély elszakítása ellen. amit a szász nép egységét és a civilizációt fenyegető veszélynek mond. Az emlékirat nem ismeri el jogosultnak a nagyválasztmányt, ilyen fontos határozat hozatalára, amire csak a „Sachsentag” lenne illetékes, amennyiben a népszavazás az adott körülmények között lehetetlen volna. Hitet tesz a mellett, hogy a szász nép túlnyomó nagy többsége nem azonosítja magát a medgyesi határozattal, mert azt a fegyverek erőszakolták ki, Erdély pedig földrajzilag, gazdaságilag, történelmileg Magyarországhoz tartozik s a nemzetiségi kérdéseket itt csak önkormányzattal lehet megoldani.

A többi magyarországi német népcsoport csatlakozása nem következett be olyan hamar, mint gondolták. A román csapatoknak a Bánságba történt bevonulása után a svábok egy része a medgyesihez hasonló választmányi gyűlést tartott és augusztus 14-én küldöttségileg megjelent Nagyszébenben a kormányzótanács előtt, kijelentve, hogy „miután a gyulafehérvári rezolúciókból azt vették ki, hogy egy szabad nép életét fogják élni”, elismerik a Bánság Romániához csatolását.

A medgyesi határozattal a szászság bizonyos kisebbségi előjogokat biztosított magának s a szász köztisztviselőket nem távolították el, iskoláik legnagyobb részét meghagyták. Huszonkét éven át a romániai németiség vezetői mindig a medgyesi határozat alapján követelték jogaikat, mint olyan kisebbség, amelyik elsőnek illeszkedett be a

román államrendbe, sőt annak kialakulását csatlakozásával nagyban elősegítette. Nemsokára kiderült azonban, hogy a román kormányzat még szövetségesével szemben sem tudja megtagadni önmagát. Amikor 1919 őszén a németiség kiküldöttei a gyulafehérvári határozatoknak az egész országra, tehát az ókirályságbeli és bukovinai németekre való kiterjesztését és a romániai német nemzet önkormányzatát követelték, a román sajtó erélyesen tiltakozott ama törekvés ellen, mely „Romániát svájci mintára federális állammá akarja átalakítani”. Mindinkább beigazolódott, hogy a medgyesi határozatban kárhoztatott „magyar jogfosztást” egy világ választja el attól, ahogy a kisebbségi jogokat Romániában értelmezik és alkalmazzák s öt évi román uralom után Teutsch püspök szomorúan állapította meg, hogy „a csekélyszámú szász nép a legnagyobb veszélynek van kitéve, ami csak egy népet érhet: *szakítania kell multjával*”.

A politikai passzivitás évei.

Amíg az erdélyi románok és németek csatlakoztak a román királysághoz és lerakták új nemzeti életük alapjait, a román hadsereg pedig egészen Budapestig nyomult előre, az erdélyi magyarság teljes tájékozatlanságban és bizonytalanságban várta az események fejlődését, azzal vigasztalva magát, hogy a román megszállás úgysem tart sokáig s a békekonferencia igazságot szolgáltat talán. Ez az a kor, amelyben Reményik Sándor szerint „*egyetlen tett a költő álma volt*”. De a Végvári verseket más tettek is követték. Januárban dr. Paál Árpád, udvarhelymegyei alispánt és harminchat tisztviselőtársát letartóztatták, akiktől Paál esküt vett be a székely köztársaságra. Sztánán Kós Károly kalotaszegi köztársaság szervezéséhez kezdett hozzá negyvenezer emberrel. Dr. Grandpierre Emil főispán, dr. Papp József ügyvédi kamarai elnök, dr. Menyhárt Gáspár egyetemi tanár, dr. Kertész Jenő ügyvéd, br. Jósika János birtokos és Jordáky Lajos nyomdász kíséretében Nagyszébenbe utazott a román kormányzótanácshoz. Azt javasolták, hogy a közigazgatás Erdély magyar területén magyar, a románokén román, a vegyes területeken vegyes legyen, a kormányzótanács

azonban hallani sem akart a magyar javaslatokról. Mire visszatérték Kolozsvárra Apáthy Istvánt már a börtönben találták s az utolsó magyar kormány megbízottat a nagyszebeni hadbírótság később ötévi börtönre ítélte, ahonnan csak 1920 január elsején engedték szabadon. Apáthy letartóztatására a Cigányi község közelében történt Összetűzés adott alkalmat, ahol a magyar lakosság állítólag megtámadott egy román katonavonatot s ezért Kolozsvár város lakosságának is 900.000 korona hadisarcot kellett fizetnie. A főkormánybiztosság tiltakozásképpen beszüntette működését s ezzel megszűnt az utolsó főhatóság Erdélyben, mely megbízását a magyar kormánytól nyerte.

Apáthy letartóztatása után Kolozsvárt járt a magyarbarát hírből álló Pathé francia tábornok. A közönség tudomására jutott, hogy a tábornok a New-York szállóban tartózkodik s egy nagyobb magyar csoport a nyári színház előtt összegyűlt és magyar lobogók alatt a New-York felé vonult, hogy Apáthy szabadon bocsátását kérje. Itt már katonai készültség várta őket és a menetelők közé lóttak. Egy előkelő hölgyet, aki a sárbataposott magyar zászlót felvette, súlyosan bántalmazták. — A magyar polgári lakosság élete és vagyona nem volt többé biztonságban. Egymást követték a bebörtönzések és internálások, a román börtönöket megjárta a magyarság szinte minden egyházi és világi vezetőembere. Bevezették a botbüntetést, amit nemcsak férfiakon, de nőkn is végrehajtottak. A kolozsvári, brassói és temesvári hadbírótság nap-nap után hozott halálos ítéleteket, amiknek legnagyobb része kicseréléssel végződött.

A román közigazgatás közben gyorsított menetben kezdett berendezkedni Erdélyben, a kormányzótanács pedig egymásután adta ki a magyarság nemzeti létét aláásó rendeleteket. Hűségesküt kértek a magyar köztisztviselőktől. A magyar népköztársaság kormányának legutolsó utasítása eltiltotta a tisztviselőket az eskütételtől, de kényszer esetén mentesítette őket az eskü letételének következményeitől. A tisztviselői karnak aránylag csekély része egyes megyékben letette a román államra a hűségesküt, túlnyomó többsége azonban megtagadta az esküt azzal az indokolással, hogy amíg a békekonferencia nem dönt Erdély sorsa felett, addig a magyar államnak tartoznak hűséggel. Ehhez még azt is hozzágondolták, hogy a tömeges

eskütétellel a román kormány bizonyára külföldön is eldicsekednék, ez pedig rontaná Magyarország esélyeit a világ ítélőszéke előtt. A román hatóságok kaptak az alkalmon és azonnali hatállyal nyugdíj és végkielégítés nélkül elbocsátották az esküt megtagadó köztisztviselőket. Ugyanezt a kálváriát járták később végig a szabad pályán működők is. A hűségeskü megtagadásával a magyar tisztviselői kar elveszítette létalapját és inkább a nyomort választotta, mintsem hogy a nemzeti céloknak árulója legyen. Az eskü megtagadása volt a magyarság első öntudatos megnyilvánulása, ami szilárd egységbe kovácsolta össze az erdélyi magyarok egyetemét.

A magyarságnak ez a kétségbeejtő helyzete sokakat, főként a köztisztviselői osztályt Erdély elhagyására készítette. Évekig vitték a repatriáló vonatok Pest felé a magyar vezetőréteg legjavát, akik Spectator szerint elkövették „a nagy erdélyi bűnt” és a budapesti vagonlakások viszontagságain keresztül megpróbáltak új hazát teremteni maguknak túl a Királyhágón. Az Országos Menekültügyi Hivatal kimutatása szerint

1918-ban 40.952,	1922-ben 13.651,
1919-ben 33.551,	1923-ban 7.536,
1920-ban 70.773,	1924-ben 1.693,
1921-ben 19.879	

volt az erdélyi menekültek száma, vagyis hét év alatt összesen 197.035 magyar ember költözött át Erdélyből a csonka hazába...

A repatriálóktól eltekintve, az összeköttetés teljesen megszakadt az anyaországgal és a lapokból csak röviden értesültünk arról, hogy odaát a népköztársaság átadta helyét a tanácsköztársaságnak, Szegeden megalakult az ellenforradalmi kormány, viszont annál nagyobb részletességgel számolt be a többségi sajtó a román csapatok 1919 augusztus 3-án Budapestre történt bevonulásáról. A felszabadító nemzeti hadsereg bevonulása november 16-án bizalommal töltötte el a letargiába süllyedt magyar lelkeket és Horthy Miklós kormányzóvá választása reményt nyújtott arra, hogy a feltámadt Magyarország az erdélyi kérdésben is hathatósan fogja felemelni szavát. Csak hónapok múlva értesülnek a magyarság vezetői egy Erdélybe becsempészett angol lappéldányból arról, hogy Ro-

mánia 1919 december 9-én Párisban kisebbségi egyezményt kötött a szövetséges és társult főhatalmakkal. Most válik érthetővé, miért mondott le pár nappal azelőtt Románia teljhatalmú ura, Brătianu Ionel és miért küldötte maga helyett a békekonferenciára az erdélyi Vaida-Voevod Sándort, akit Brătianu dolgavégeztével egy negyedév múlva Averescu tábornokkal helyettesített a miniszterelnöki székben. 1920 június 4-én a trianoni szerződés aláírását jelentették Párisból s bár a szerződést csak több mint egy év múlva, 1921 július 26-án ratifikálták, az erdélyi magyarság sorsa már eldőlt és akarva, nem akarva, meg kell keresnie a román állam kereteiben való elhelyezkedés módzatait.

A magyarság kétéves passzivitása ellen a következő években nagyon sok kritika hangzott el. Felhozták ellene, hogy elvesztettük legfontosabb közéleti és gazdasági állásainkat, kihasználatlanul hagytuk a román államéletbe való bekapcsolódásra legalkalmasabb lélektani pillanatot. Ezzel szemben kétségtelen, hogy az erdélyi magyarság teljes tájékozatlanságban élt s a budapesti zűrzavar sem segítette elő a józan ítéletalkotást mindarról, ami körülöttünk történt. Ilyen időben pedig jobb várakozó álláspontra helyezkedni, mint rosszat tenni. Ha tájékozatlanságunk csak magyarázza a passzivitást, egy másik körülmény annak igazolására is joggal hozható fel. Azt mindenki tudta, hogy a békekonferencián nagy harc folyik Erdély sorsa felett s ha az erdélyi magyar vezetők bármilyen közeledést kíséreltek volna meg a bukaresti kormány vagy a szebeni kormányzótanács felé, a románok a békekonferencián kihasználták volna azt az Erdély megtartásáért küzdő Magyarország ellen. Erdély elveszett, de az erdélyi magyarság passzív ellenállása tiltakozás volt a trianoni döntés ellen. A békeszerződés aláírásával megszűntek azok az okok, amik az erdélyi magyarságot politikai passzivitásra kényszerítették.

Magyar Szövetség.

Már 1920-ban megbeszélések indultak Kolozsváron a politikai harc megindítása érdekében. A program: a kisebbségi jogok védelme és biztosítása politikai, közigazgatási, egyházi és iskolaügyi téren adva volt a kisebbségi szerződésben. A szervezkedés formáját illetően Grandpierre Emil, a mozgalom egyik kezdeményezője, erről szóló tanulmányában három nézetről emlékezik meg. Az egyik az „Emberi Jogok Ligájá”-hoz való csatlakozást tartotta célszerűnek. A liga azonban csak akkor alakult és későbbi munkájával bebizonyította, hogy nem alkalmas keret a nemzetiségi küzdelmekhez. Mások a politikai pártalakítás mellett törtek pácát. Ez ellen szólott az ostromállapot és gyülekezési tilalom, ami a pártéletet megbénította, továbbá az a veszély, hogy ki fognak újulni a régi pártellenetek s végül a román politikai élet bizonytalansága és esetlegességei majdnem lehetetlenné tették, hogy ebben az időben még magyar politikai párt kellő súlyra tehesen szert.

Abból a megfontolásból kiindulva, hogy a kisebbségi szerződés, bármennyire is óvatos formában, új közjogi személyt hívott életre a kisebbség fogalmában, a kisebbségi jogok alanyának pedig joga van szervezkedni, a többség a szövetségi formát tartotta legalkalmasabb keretnek olyan szervezet megalkotására, mely a romániai magyarságot az állam és a Nemzetek Szövetsége előtt képviselheti. 1921 január 9-én meg is alakult a *Magyar Szövetség* kolozsvári tagozata a római katolikus gimnázium dísztermében.

A politikai aktivitás ügyén nagyot lendített a január 23-án megjelent „Kiáltó szó” című röpirat, melyben Kós Károly, Zágoni István és Paál Árpád mutattak irányt a sorsüldözött magyarságnak. Kós Károly költői szavakkal fujta meg a riadót:

„Ébredj kétesztendős álmodból, szemedet nyisd ki; nézz széjjel és állj az új életben tusakodni akarók közé!... A trianoni szerződést aláírták: Le kell vonni a tanulságot, szembe kell néznünk a kérlelhetetlenül rideg valósággal és nem szabad álmítanunk magunkat.

Dolgoznunk kell, ha élni akarunk és akarunk élni, te; hát dolgozni fogunk...”

„Két esztendeje, hogy sokan közülünk imádkozni tanultak és sokan átkozódni is. És sokan álmodni és megtanultak sírni is, de legtöbbször a vizeket néztük, a mi vizeinket, akik harsogva sietnek hegyeinkből lefelé, ki az Alföldre. Sokan néztük a vizeket és sokan közülünk el is indultak a vizek mentén le a hegyekből, ki, arra napnyugat felé. Hogy onnan soha vissza ne jöjjenek.”

„De az imádkozás ideje eltelt. És el az átkozódás ideje is. Az álmodozásnak is vége és a sírásnak is. Aki pedig elindult a vizek mentén, az többé ide nem jöhet vissza, aki közülünk elmegy, az ne is kíváncsozzék közeink vissza valaha; annak itt helye nem lesz soha és jussa sem lesz annak.”

„Aki fél, aki gyáva, aki nem bízik, aki nem hisz, aki gyenge, az lépjen ki a sorból. Az menjen. Az nekünk bajt csinál, az a mi lábunk elé gáncsot vet, a mi árulónk az!”

„A mi igazságunk: a mi erőnk!”

„Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak, a látni akaróknak, az előrenézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne aludjanak, ne duzzogjanak. Az Élet nem vár; az Élet rohan.”

„Nyíltan és bátran kiáltom a velünk megnagyobbodott Romániának: mi magyar fajú, magyar hitű, és magyar nyelvű polgárai Romániának, nemzeti autonómiát akarunk, aminek birtokában bennünk Nagyrománia megbízható polgárságot fog nyerni.”

„Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára.”

Zágoni István Deák Ferenc és a nemzetiségek pél-

dájával igazolta, hogy a politikai passzivitás csak kényszerű átmenet volt a fokozott cselekvéshez és követelte, hogy „a kisebbségek joga legalább olyan mértékben és módon biztosítandó, ahogyan Kossuth Lajos alkotmánytervezetében kifejezésre jutott”. Paál Árpád utalt a magyarság két sorsszerűségére, a békeszerződésre és a demokráciára, rámutatott a Magyar Szövetség feladataira, felvetette a külön székely és a munkáskérdést.

„A szövetség előtt a békeszerződésnek népszabadságokkal való megjavítása lehet az eszmény... Az államalkotó külön nemzetek önkormányzati szabadsága, az ilyen önkormányzatoknak úgy területi, mint testületi szervezése, ezek kölcsönös együttműködése, s így a nemzetek szövetségéből épült állam, — ez a külön népiségek, a külön nyelvhatárok legtöbb kínosságát föltétlenül elenyészteti. A Magyar Nemzeti Szövetség ezen a fejlődésen keresztül maga előtt láthatja a Dunamenti államok gazdasági egységének is a távlatát, s ezen az egységen túl az Európai Egyesült Államok kialakulását is, szóval a világ népei békéjének a legfőbb alakulását.”

A magyar közvélemény már a kiinduló pontnál nem foglalt el egységes álláspontot a román államba való bekapcsolódás kérdésében. Az ellentétek a Magyar Szövetségben és a sajtóban jobban kiéleződtek, mint ahogy azt a magyarság érdeke megengedte volna. Grandpierre Emil és társai, főként az ittmaradt magyar vezetőtisztviselők, a kisebbségi szerződés kereteit akarták tartalommal megtölteni s a magyarság sérelmeinek orvoslása érdekében a külföldi közvéleményt igyekeztek megnyerni. Politikájuk még mindig a negatívumok hangsúlyozására szorítkozott s az „*örlő szú*” szerepét akarták betölteni az idegen fában. Velük szemben a régi Magyarországra kevésbé begyökeresett újabb nemzedék azonnali beilleszkedést sürgetett az új államkeretekbe. A „Kiáltó szó”-ban Erdély autonómiáját nyíltan hangoztatta, a kisebbségi szerződésből a

székely autonómiát emelte ki, a gyulafehérvári pontokat zászlójára írta s a Magyar Szövetségen át távoli perspektívában a népek szabad testvériségéről álmódott.

Amíg a sajtót és a közvéleményt ezek a kérdések foglalkoztatták, a román kormány részéről is megtörtént az első lépés a magyarságnak az alkotmány sáncaiba való bevonása felé. Az Averescu kormány kultuszminisztere, Goga Octavian, a neves erdélyi költő előkészítette a magyar püspökök eskütételét: március 19-én gr. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi és dr. Glattfelder Gyula csanádi római katolikus püspök, április 9-én gr. Széchenyi Miklós nagyváradi római katolikus és Nagy Károly erdélyi református püspök tette le Ferdinánd király kezébe Bukarestben a hűségesküt; az előrehaladott korú Ferencz József unitárius püspöktől pedig Meteş kolozsvári prefektus vette be székhelyén a fogadalmat. Erdélyben mindig az egyházak jelentették a jogfolytonosságot, ezekben a történelmi bástyákba vonult vissza a magyarság a passzivitás évei alatt. Most, hogy az egyházak alkotmányos szervei megkezdheték működésüket, a magyar közéletben fokozott súlyra tettek szert azok a főpapok, akiket ezentúl a román kormány is a magyarság lelki vezetőinek ismert el.

Mailáth, Nagy Károly és Ferencz József püspökök neve emelkedik ki a magyarság kisebbségi harcainak első évtizedéből. A hagyományos erdélyi szellem, mely a katolikusoknak itt egyedülálló világi egyházszervezetet teremtett, a kálvinisták emlőjén román irodalmi nyelvet alkotott és évszázadokon át fenntartotta a külön erdélyi vallást, az unitáriust, most a román elnyomás alatt még szorosabb egységbe kapcsolta a három magyar egyházat, akik között huszonnégy év alatt sokkal kevesebb volt a surlódás, mint amennyi az egyes egyházak kebelében előfordult. Ebben legnagyobb része van annak a triumvirátusnak, mely a felekezeti értekezleteket megindította, ahol nemcsak egyházi kérdésekben, hanem a magyarság legtöbb sorskérdésében is a püspökök és munkatársaik állást foglaltak. Mailáth püspök törekény alakja a katolikus hitben felnőtt Ferdinánd királyra is mély hatást gyakorolt s az ifjúság szelidlelkű püspöke előtt gyakran megnyílt a királyi palota kapuja. Nagy Károly markáns kálvinista egyénisége szöges ellentétben állott Mailáth Gusztáv Károly püs-

pök szelídségével. Mint egyházfő kilengéseket nem túró kemény kézzel tartotta össze a legnagyobb erdélyi magyar egyházat, mint magyar ember lelke volt az egyházközi megbeszéléseknek s a kormánnyal szemben is csekély román nyelvtudásával a legerélyesebb hangot ütötte meg, ha a magyarság és egyháza jogainak csorbításáról volt szó. Ferencz József, a világ egyetlen unitárius püspöke a hatalomváltozást 83 éves korában, de teljes lelki és szellemi frissességben érte meg. Patriárka alakja a románság előtt is tekintélyt parancsolt, multja és tapasztalatai folytán a felekezetközi értekezleteken rendszerint az elnöki tisztséget töltötte be.

A püspökök eskütétele után megenyhült légkör a politikai mozgalmaknak is kedvezett. A politikai aktivitás legbuzgóbb hívei 1921 június 5-én Bánffyhunyadon népgyűlés keretében megalakították a *Magyar Néppártot*. Elnöke dr. Albrecht Lajos bánffyhunyadi ügyvéd, titkára Kós Károly építészmérnök lett. A váratlan kiállítás a Magyar Szövetség előkészítő bizottságát is tette sarkalata-Szenvedélyes hangulatban tárgyalások indulnak meg a néppárti csoport s a Szövetség konzervatív szárnya között. Az ellentétek áthidalására br. Jósika Samut, a főrendiház utolsó elnökét kérték fel, aki eddig nem kapcsolódott be a magyar kisebbségi közéletbe, de a szervezkedést élénk figyelemmel kísérte. Nemsokára résztvett a megbeszéléseken és irányítása mellett elkészült a szövetségi Program, melynek alap gondolata a kisebbségi autonómia volt. E szerint a Szövetség egyik eszköze a politikai aktivitás, alkalmazásáról pedig a nagygyűlés hivatott határozni. Egy hónap múlva, július 6-án elsimultak az ellentétek s a református teológia nagytermében megalakult a Magyar Szövetség.

A gyűlést Grandpierre Emil szavai nyitották meg, aki a megalkotandó Magyar Szövetségben a magyarság pártok feletti egyetemes képviselőjét szeretné látni. „Ezt a szervezetet a békeszerződés a nemzeti kisebbség fogalmában rendelkezésünkre bocsátotta, csak természetes, hogy ezt az adott és az egyetemes és állandó képviselőre egyedül alkalmas formát kellett választanunk, a mi pártokon felülálló, minden magyar gondolatot, érzést és akarást magában foglaló szerve-

zetünk megalkotásánál.” Az elnöklő Jósika Samu szerint „szervezetünk célja a romániai magyarságnak az etnikai kisebbségi keretben való összetartása, vezetése és fejlesztése, köteles tisztelettel az állam és hagyományos ragaszkodással az emberiség nagy céljai és törekvései iránt, amely utóbbiaknak mindig szolgálatában állunk. Nyíltan és őszintén állunk azon az alapon, melyet a nemzetközi békeegyezségek az etnikai kisebbségek védelmére állítottak és amelyet az országos törvények biztosítanak számunkra.” A szervezeti szabályzatot Sándor József terjesztette elő. *„Románia egész magyarsága, mint egységes és azonos nemzeti kisebbség egy összefogó, általános politikai szervezetben egyesül, amelynek célja Románia egész magyarságának, mint egységes kisebbségnek képvisellete”* — mondja az első szakasz. A szövetség tagja lehet minden huszadik életévét betöltött férfi vagy nő. Szervei a nagygyűlés, központi választmány, a megyei, járási és helyi viszonyok szerint alakítandó városi választmányok, továbbá a szakosztályok és bizottságok, amelyeket a választmányok alakíthatnak. A rendes nagygyűlés kétévenként, a rendkívüli a központ vagy a tagozatok javaslatára a szükséghez képest hívandó össze. A nagygyűlés tagjai a választmányok tagjain kívül a járásokból és városokból minden 5000 tag után 2—2 képviselő. A központi választmány 60 rendes és 10 póttagból áll, kéthavonként ülészik és a nagygyűlések között a Szövetség ügyeit vezeti. A megyei választmány 7—7 tagból, a járási és városi pedig 15—15 tagból áll. A Szövetséget az elnök képviseli s az adminisztratív ügyeket az ügyvezető alelnök a titkárral végzi.

A Magyar Szövetség elnökének Jósika Samut, ügyvezető alelnökének Haller Gusztávot, alelnöknek pedig Ugron Istvánt, Grandpierre Emilt, gr. Béldy Kálmánt, Dr. Ferenczy Gézárt és Albrecht Lajost választották meg. Titkár Kós Károly lett. A központi választmányban a Romániához csatolt részek magyar egyházi és világi vezetői egyaránt szerephez jutottak. A Szövetség munkatervét Zágoni István terjesztette elő, ez volt később a Magyar Párt programjának is az alapja.

A végleg megalakult Magyar Szövetség azonnal hozzáfogott szervezete kiépítéséhez és ezzel párhuzamosan lépéseket tett a román kormánynál a magyar egyházak és iskolák üldöztetése és a közszabadságok helyreállítása tárgyában. Mivel megfelelő helyiség nem állott rendelkezésre, első üléseit a kolozsvári „Unió” szabadkőműves páholyban volt kénytelen megtartani. A szimbolikus jelvények alatt különös látványt nyújtott az elnöklő Jósika Samu, a római katolikus Státus elnöke és az egyházak képviselői, lelkészek, esperesek, kanonokok. Bár az intézőbizottságban a parlamenti aktivitás és a várakozó álláspont hívei között még mindig voltak ellentétek, a Szövetség átfogó kereteivel kiválóan alkalmas lett volna a magyarság egyetemes nemzeti munkaközösségének és képviselőinek megteremtésére, felölelve a politikát, társadalmi életet, közművelődési törekvéseket és a gazdasági élet minden ágát. Ezt azonban a románok is jól látták. Mielőtt a Szövetség érdemi munkát végezhetett volna, egy váratlan incidens ürügyet adott a fiatal szervezet működésének felfüggesztésére és később feloszlására. 1921. októberében Mária királyné tiszteletére a magyaroktól elvett kolozsvári Nemzeti Színházban díszelőadást rendeztek, ahova a Magyar Szövetség elnökét előzetesen nem hívták meg. Meteş prefektus az előadás előtt rájött a mulasztásra és egy névjegyen, néhány ceruzával írott sorral meghívta Jósikát. A Magyar Szövetség elnöke, aki Ferencz József udvarában töltötte élete legjavát, nem tekintette Szabályszerű meghívásnak Meteş névjegyét, mivel a meghívó nem az udvarmesteri hivataltól származott és nem ment el a díszelőadásra. A román sajtó a távolmaradást tüntetésnek vette és a magyarokat irredentizmussal vádolta meg. Br. Jósika az udvarmesteri hivatal útján tisztázta álláspontját. Meteş azonban nem hagyta annyiba a dolgot és a Magyar Szövetség belügyminiszterileg engedélyezett alapszabályait kérte, amit természetesen nem tudtak felmutatni. Ekkor egy régi magyar belügyminiszteri rendeletre hivatkozva, mely eltiltotta a nemzetiségi alapon való politikai szervezkedést, október 30-án felfüggesztette a Szövetség működését, iratait lefoglaltatta, vezetői ellen eljárást indított.

A Magyar Szövetség felfüggesztése után a magyarság politikai egysége ismét alkatelemeire esett szét. 1922. ja-

nuár 15-én a politikai aktivitást sürgető Magyar Néppárt Kolozsváron országos gyűlést tart, melyen br. Jósika Samu is megjelent. Elnökké Kecskeméthy István református teológiai tanárt választották meg. Majd amikor márciusra kiírják a parlamenti választásokat, a Néppárt ellensúlyozására február 12-én megalakult Kolozsváron a Redoute nagytermében a *Magyar Nemzeti Párt*, melynek elnöke Ferencz József unitárius püspök, titkára dr. Székely Endre lett. Az elnöki székbe később a mozgalom tulajdonképeni megindítója, dr. Grandpierre Emil került. Már az a veszély fenyegetett, hogy a választáson a magyarság egymás ellen fog harcolni, amikor időközben a kormány megengedte a Magyar Szövetség működését a választások időtartamára. Br. Jósika Samu politikai bölcsesége, emberismerete és vezetőképessége össze tudta tartani a Néppárt és Nemzeti Párt híveit s a magyarság az első választási küzdelemben egységesen indult el.

Választási háború.

1922-ben harmadszor járult Nagyrománia népe a szavazó urnákhoz. Az 1919. november 2—8-án Vaida-Voevod Sándor és 1920 június 3—7-én Averescu tábornok miniszterelnöksége alatt tartott parlamenti választásokon a magyarság nem vett részt, mivel a választási névjegyzékekből a magyarokat kihagyták, a magyar vezetőréteg pedig akkor még a passzív ellenállás parancsait követte. Az 1922. márciusi választások az erdélyi kormányzótanács 1919. évi 3621. számú választójogi dekrétuma szerint folytak le, a magyar választásokból ismert kerületi rendszer szerint. Minden 50.000 szavazásra jogosult polgár választott egy képviselőt s minden 100.000 választó egy szenátort. Erdély összesen 121 képviselőt és 53 szenátort választott általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján. Az aktív választójog határa 21 év volt a képviselő és 40 év a szenátorválasztásnál. A képviselőjelöltet legalább 50, a szenátorjelöltet legalább 25 választónak kellett ajánlania.

Már a választókerületek beosztásánál nagy sérelmek érték a magyarságot. Ahol csak lehetett, a magyar kerületekhez román községeket csatoltak, a választói névjegyzékekből pedig a magyarokat kihagyták. Így a román lu-

gosi kerületben 13.294, Karánsebesen 12.361, Topánfalván 12.980 választót írtak össze, Kolozsváron pedig csak 5.008, Aradon 3.700, Marosvásárhelyen 2393 választót. A magyar ajánlásokat a leghetlehetőbb ürügyekkel utasították vissza: Sándor József jelölését azzal, hogy az aláírások olvashatatlanok, Willer Józsefét, mert a dátum a beadvány alján és nem a fején volt feltüntetve, Wass Béla jelölését, mert nem volt megjelölve, hogy gróf (Romániában nincsenek címek!), Péchy Imrét, mert az aláírások kétféle tintával voltak írva, Görög Joachim római katolikus kanonokét azért, mert nem volt igazolva, hogy nem félkegyelmű. Gyárfás Elemér jelölésénél Csíkszeredában, miután ajánló igazolták, hogy nem féleszű, nem bordélyház-tulajdonos és büntetlen előéletű, a választási elnök tudománya fogytán lemondott és utódja azért utasította el a jelölést, mert az ajánlók aláírása hasonlított egymáshoz.

Brătianu Ionel célja az 1922. évi választással az volt, hogy a liberális párt, vagyis az ókirályságbeli plutokrácia számára biztosítsa a kizárólagos uralmat s ezek hozzák meg Nagyrománia alkotmányát, amihez a szavazatok kétharmadára volt szükség. Mivel az erdélyi román kerületekben csak mérsékelt terrort alkalmazhatott, a magyar kerületeket kellett minden áron megszereznie. Ezért dobta be a közvéleménybe azt az elméletet, hogy „a Magyar Szövetség és annak jelöltjei a román állam ellenségei s következésképp a magasabb államérdek követeli, hogy e káros elemeknek a parlamentbe való bejutása minden eszközzel — törvénysértés és erőszak árán is — megakadályoztassék”. A március 6 és 7-én tartott képviseléválasztáson nem is jutott be a Házba csak egyetlen magyar jelölt hírmondónak: Bernády György, Marosvásárhely volt kiváló magyar polgármestere, a nyárádszeredai kerületben. A kormány is érezte, hogy túllőtt a célon s ennek tulajdonítható, hogy a szenátorválasztásnál Udvarhelyen Pál István apátplébánost és Temesváron dr. Fülöp Bélát beválasztották a román felsőházba. Pótválasztáson még bekerült a képviselőházba Sepsiszentgyörgyön Sándor József, Aradon Zima Tibor, a szenátusba pedig Csíkban br. Jósika Sámuel. A törvény szerint járó 25—30 képviselői mandátum helyett hárman, a szenátusban pedig szintén hárman képviselték a magyarságot (akikhez még a magyar püspökök járultak váltakozó számban) az 1922—26. évi liberális kor-

mányzás alatt. A magyar választók egyöntetű magatartása azonban azt is bebizonyította, hogy azok a „magyarok”, akik a liberális párt programjával jutottak be a parlamentbe, kívül állanak a magyarság keretén.

Az 1922. évi választást Maniu későbbi miniszterelnök a királyhoz intézett emlékiratában így jellemezte: „A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatásának, fogvatartásának eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis... Ily módon *a választás napja Erdélyben a gyász és reménytelenség napjává vált s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt*”.

A földbirtokreform.

A külföldi román hírverés az erdélyi földbirtokreformot úgy vitte be az európai köztudatba, mintha az megszüntette volna a magyar feudális birtokrendszert Erdélyben s helyébe egészséges kisbirtokos társadalom kezébe juttatta volna az erdélyi földet, amiből a magyar és német földműves éppen úgy részesült, mint a román. Ezzel szemben tény az, hogy Erdélyben latifundiumok sohasem voltak, sőt a birtokmegosztás sokkal egészségesebb volt, mint a román ókirályságban. A világháború előtti Európában Bulgária és Belgium után Erdélyben a legnagyobb a kisbirtok aránya. A mezőgazdasági művelés alatt álló 3,320.873 hektárnyi területből 69.9% kisbirtokkal szemben csak 11.6% közép és 18.5% nagybirtok áll. A nagybirtoknak azonban csak 32.5%-a volt magánkézen, a többi állami, községi, egyházi, iskolai, közbirtokossági birtok volt vagy más jogi személyek tulajdonát képezte, tehát legnagyobb részben közcélt szolgált. Románia viszont a birtokmegosztás rangsorában a nyolcadik helyen állott, mivel itt a kisbirtok aránya csak 48.18%. A szigorú földbirtokreform tehát az ókirályságban sokkal indokoltabb lett volna, mint Erdélyben.

Ha nemzetiségi szempontból vizsgáljuk a birtokmegosztást, kétségtelen, hogy a székely és szászföld mellett, ahol sajátos ősi birtokviszonyok voltak, a vármegyei területen a nagy és középbirtok javarésze magyar, a kisbirtok

pedig román kézen volt, ami történelmi okokra vezethető vissza. A beszivárgó románságnak csak kisebb része emelkedett nemesi rangra és szerzett nagyobb birtokot, egy másik a határmenti várföldekre telepedett le s itt később az osztrák császári udvartól katonai közbirtokot kapott, legnagyobb része azonban a magyar nemesi birtokra állott be jobbágnak és 48 után önálló kisbirtokossá emelkedett. A jobbágyszabadítás után a román és német kisbirtok kizárólag a magyar nagy- és középbirtok kárára terjeszkedett, a magyar liberalizmusnak pedig örök mulasztása marad, hogy a magyar birtok idegen kézbe jutását nem tudta, vagy nem akarta megakadályozni. Tokaji László „Eladó ország” c. munkájában kimutatta, hogy 1903–1912-ig a román kisbirtokosok 125.663 kat. holdat, a szászok pedig 31.810 holdat vásároltak össze magyar birtokosoktól. A magyarság vesztesége tehát tíz év alatt 157.473 kat. hold volt, aminek a megvásárlásához a magyar bankok 21, a román bankok 24, a szász bankok 5 millió aranykorona kölcsönt folyósítottak a román kisközségeknek. Nem csoda, ha a világháború előtt Erdély egész mezőgazdasági művelés alatt álló területének 46.32%-a román kisközség tulajdonát képezte. Az erdélyi román parasztság helyzete e mellett sokkal kedvezőbb volt az ókirályságbeli román földművesekénél, mivel a Kárpáton túl az országnak több mint felét a bojárok uralták és C. Garoflid földművelésügyi miniszter szerint a román királyságban hétszáz-ezer agrárproletár volt.

A földbirtokreform tehát csak a magyar nagy- és középbirtokosok, valamint a magyar közintézmények ellen irányulhatott, ami abból is kitűnik, hogy az ókirályságban sokkal enyhébb kisajátítási törvényt hoztak. Amíg itt csak a szükségletek arányában vettek el földet, addig Erdélyben először összeírták, hogy mit kell elvenni s ennek csak aránylag kis részét osztották szét a földigénylők között, a többit megtartották állami tartaléknak (rezerva), s az állami szervek és magánosok a legkülönbözőbb úzérkedést folytatták az így megkaparintott erdélyi földdel.

Az erdélyi földbirtokreformot már a gyulafehérvári határozatok 3. cikkének 5. pontja beígérte azzal, hogy a reform egyrészt a társadalmi kiegyenlítődést, másfelől a termelés fokozását fogja szolgálni. Az erdélyi kormányzótanács ennek alapján bocsátotta ki az 1919 szeptember 10-i

3911/1919. sz. rendelettvényt, amit az Averescu kormány 1920 július 9-i 2478/1920. sz. rendelettvénye módosított. A kisajátítást azonban nem ezek, hanem az 1921 július 23-i Garoflid-féle törvény alapján hajtották végre. Az agrárreform-rendeletek és törvények megalkotásánál a magyarság nem működhetett közre. A trianoni szerződés után az Erdélyi Gazdasági Egylet 1920 augusztus 20-án terjedelmes emlékirattal fordult a kormányhoz, kimutatva, hogy az erdélyi kormányzótanács és a kormány agrárreform-rendeletei tulajdonképpen vagyonekobjást jelentenek. Az E.G.E. tagozatainak tiltakozása után december 5-én Kolozsváron országos gyűlést tartott, ahol leszögezték, hogy milyen keretek között ismerik el jogosnak az agrárreformot. A törvénynek egységesnek kell lennie az egész országra nézve; csak annyi föld legyen kisajátítható, amennyi a földműves családok megélhetéséhez és közlegelők céljából szükséges; a kisajátítás alól mentesülő területminimum 500 hold (!) legyen, egyházi és más közcélokat szolgáló ingatlanok ezen a mértéken felül is mentesíttessenek; erdőkre, gyümölcsösökre, szőlőre, kertekre ne terjedjen ki a kisajátítás; a haszonbérbe adott birtokok ne essenek külön elbírálás alá; a kisajátítást szenvedőt készpénzben és államilag biztosított záloglevelekben kártalanítsák; a kisajátítási eljárás végrehajtása bírói függetlenséggel rendelkező szervekre bízassék, — ezek azok az alapelvek, amelyeket a magyar birtokosok országos nagygyűlése leszögezett. Az 1921 július 23-i törvény parlamenti tárgyalásakor még nem volt magyar képviselő a román országgyűlésben s így a Magyar Szövetség csak kiáltványban foglalhatott állást. A kiáltvány megállapítja, hogy a törvényt a parlament a kétmilliónyi magyarság meghallgatása nélkül, a németiség tiltakozása mellett szavazta meg s ezért a Magyar Szövetség a nagy nyilvánosság és az utókor előtt ünnepélyes óvást emel. A tiltakozásnak semmi eredménye sem lett, sőt az 1923. évi alkotmány 131. szakaszának c) pontjába az 1921. évi agrárreform-törvény több szakaszát becikkelyezték s ez által alkotmányerőre emelték.

A kisajátítási eljárás a kényszerbérlet bevezetésével indult meg. Miután Erdélyt a román csapatok megszállták, az erdélyi kormányzótanács fegyverbe szólította az osztrák-magyar hadseregben szolgált román nemzetiségű

hadköteleseket. Elsősorban ezeket akarta jutalmazni a kormányzótanács, amikor több rendeletet adott ki a nagy- és középbirtokoknak kényszerbérbe adására vonatkozóan, azért, hogy a termelés folytonossága biztosíttassék olyan birtokoknál, amelyeknek a megművelését a tulajdonos vagy bérlő „felszerelés hiányában nem biztosíthatja”. Az igényjogosultak között a háborúban résztvett és mozgósított gazdák mellett a földnélküliek és tíz holdon aluli kisgazdák is szerepeltek. A kényszerbérletet később kiterjesztették az időközben megszavazott agrárreform-törvény értelmében kisajátítás alá eső birtokokra, egészen a harminc holdon felüli kisbirtokig. A kényszerbérlet körüli visszaéléseket az E.G.E. kénytelen volt felségfolyamodványban szóvá tenni.

A földbirtokreform-törvény kimondta az állam kisajátítási jogát a falusi parasztbirtokokra, legelőkre és erdőkre; a nemzeti ipar fejlődéséhez szükséges területekre; a városokban, bányáiban, ipari és fürdőközpontokban munkások és tisztviselők részére való parcellázásra alkalmas földterületekre; úgyszintén művelődési, gazdasági, társadalmi és testnevelési szükségletek kielégítése céljából, mindezt a törvény által meghatározott feltételek és keretek között.

A kisajátítási eljárás a korrupció jegyében zajlott le. A törvényben előírt igényjogosultak összeírását mellőzték s e helyett a járási és megyei kisajátítási bizottságok azonnal megkezdték működésüket és statáriális gyorsasággal hozták meg végzéseiket, ami ellen végső fokon a földművelésügyi minisztérium keretében működő agrárbizottsághoz lehetett fordulni. A bizottságok tagjait állandóan cserélni kellett, mert nem volt meg a szükséges szakismeretük és visszaéléseket követtek el. A kisajátítási visszaélések egyrészt oda vezettek, hogy a törvény szigorán túlmenően csonkították meg a magyar birtokokat, ha a földigénylők a nemzeti jelszavakat kellő anyagi fedezettel is alá tudták támasztani. De másrészt, mint Romániában olyan gyakran, most is a korrupció volt a kisebbségi jogok egyetlen védője. Pénzzel el lehetett intézni, hogy a magyar birtokokból valamit mégis csak meghagytak, gyakran csak annyit, amennyit a törvény megenged, (de a törvényt nem alkalmazták ingyen a magyar birtokosok javára), néha pedig ennél valamivel többet is. Igaz, hogy ez költséges eljárás volt, mert három kisajátítási fórumot

kellett megvesztegetni, de sokan hivatásszerűen foglalkoztak ilyen vesztegetési eljárások lebonyolításával s ha az igényjogosultak nem is, de a közvetítők igen gyakran birtokot szereztek belőle.

A földbirtokreform törvényes haszna felett az erdélyi és okiráltságbeli politikusok hamar összeveszttek. Az erdélyi román vezetők a szegényebb román értelmiség köréből származtak, akikre nézve az agrárreform végrehajtása a vagyonosodást jelentette volna a vele kapcsolatos hitelműveletek útján. Ezért alapították Kolozsváron a „Banca Agrara”-t s az 1921. évi földbirtokreform-törvény erre a pénzintézetre bízta a kisajátítással kapcsolatos hitelműveletek lebonyolítását. Még abban az évben a liberális kormány került uralomra, amely ellen az agrárbank igazgatósági székeiben ülő erdélyi politikusok éles harcot folytattak. Erre 1922 július 26-án Brătianu törvényt szavaztatott meg, mely a földbirtokreform hitelműveleteit a Nemzeti Bank kizárólagos hatáskörébe utalta, ez pedig a liberálisok kezében volt s így az agrárreform jövedelmét ők felelték le.

A földbirtokreformon tehát mindenki keresett, a kormányférfiaktól az utolsó agronomig, csak az erdélyi magyarságra sujtott le olyan végzetesen a reform, hogy azt többé nem tudta kiheverni.

A legsúlyosabb kárt az *egyházi, iskolai és alapítványi birtokok* szenvedték, mivel ezeknek a kisajátítása létalapjaiban támadta meg az illető intézményt. A földbirtokreform végrehajtása során iskolákat, sőt templomokat is sajátítottak ki. Legjellemzőbb a marosszentimrei Hunyadi-kori református templom esete, amit a hozzátartozó harminc holddal együtt azon a címen sajátítottak ki, hogy az egyházközség elnéptelenedett és a görög katolikus egyháznak adták. A balázsfalvi érsek azonban nem fogadta el a templomot s így az mégis a reformátusok tulajdonában maradt. Míg egyfelől nemlétező román egyházközségek is kaptak földet, addig a magyar egyházközségektől csak elvettek és a legkritkább esetben adtak nekik kisajátított ingatlant. A nagyváradi, gyulafehérvári, temesvári és szatmári római katolikus püspökség 290.507 hold birtokából 277.513 holdat sajátítottak ki, az erdélyi és Királyhágón túli református egyház 62.148 hold földjéből 25.222 holdat, az unitárius egyház 17.916 holdjából 11.389 holdat, a ma-

gyar evangélikus szuperintendencia 1041 holdjából 73 holdat vettek el. A romániai magyar egyházaknak az agrárreform előtt 371.614 hold birtoka volt, amiből kisajátítottak 314.199 holdat, vagyis az egész birtokállag 84.54%-át. Mindenki képet alkothat magának arról a küzdelemről, amit az egyházak pusztai anyagi létükért huszonkét éven át folytattak, ha abból indul ki, hogy minimális egyházi államszeggéllyel és iskolai államszeggély nélkül, létalapjuk több mint négyötödének elkobzása után szinte csak 57.461 hold megmaradt birtok jövedelmére támaszkodva kellett közel kétmilliónyi magyar ember lelki nevelését és gyermekei iskoláztatását vállalniok.

A magyar népművelés terén nagy múlttal rendelkező Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettől kisajátították algyógyi földműves iskoláját a hozzátartozó ingókkal és ingatlanokkal, valamint Magyarokhályon és Tövisen levő földbirtokát, amelyek összesen mintegy egymilliókétszáz ezer pengő értéket képviseltek. A hatalmas vagyonért kapott kisajátítási kötvények reális értéke a százezer pengőt sem éri el. Az EMKE anyagi alapjainak megrendülése az egyik oka annak, hogy ez a sokra hivatott magyar közintézmény kisebbségi sorsban tétlenségre volt kárhozható.

Az erdélyi magyarság legszaporább és életrevalóbb részét, a szabad székely nemzetet a *közbirtokosságok* kisajátításával igyekeztek szegénnyé tenni, hogy később görög keletivé s végül románná tehesék. A közbirtokosságok eredete az ősi földközösségekben gyökerezik. Mivel a Székelyföldön sok az erdő és havasi legelő, ami pedig egyéni gazdálkodásra nem alkalmas, a földközösség ezeken a részekben napjainkig fennmaradt. A székely vármegyékben általában kevés a mezőgazdasági művelés alatt álló terület s ezért a lakosság fő jövedelmi forrása az állattenyésztés és fakitermelés. Sok székelynek egyedüli vagyona és jövedelme az a részesedés, amit a közbirtokosságtól kap. A telekkönyvi rendszer bevezetése óta azokat a közbirtokossági erdőket és legelőket, melyek jövedelmei időnként községi terhek hordozására is felhasználtattak, vagy amelyek használatát a község szabályozta, a politikai község nevére kebelezték be, a többi megmaradt a közbirtokosság tulajdonában.

A községi és közbirtokossági legelőkből a földreformtörvény szerint csak annyi sajátítható ki, amennyi a

marhaállomány legelőszükségletét meghaladja. Ezt a mértéket azonban a kisajátítást végző hatóságok messze túllépték, tekintet nélkül arra, hogy az ilyen legelő haszonélvezete székely törpebirtokosok és földnélküliek ezreinek pótolta csekély jövedelmét, tehát kizárólag szociális célokat szolgált. Ugyanígy bántak el a közbirtokossági erdőkkel. A törvény csak olyan községek részére engedélyezi a közbirtokossági erdő kisajátítását, amelyekben az erdőállomány nem éri el a törvény által meghatározott mértéket. Miként a legelőknél, úgy itt is a kisajátításokat „nemzeti célokra” rendelték el és a családfőknek járó 5, illetve 7 holdnyi igényjogosultságra sem voltak tekintettel. A világ demokrata sajtója által évtizedekig magasztalt, földbirtokreform szociális eredményeire jellemzően világít rá a borszéki közbirtokosság esete. A közbirtokosság kisajátított területéből százötven villahelyet osztottak szét román előkelőségeknek, akik között három miniszter, egy prefektus és öt országgyűlési képviselő szerepel, a híres Gyilkostavat pedig, Erdély legnevezetesebb pisztráng tenyészetét egy szenátornak adták ki évi 3600 lei (120 pengő) bérért. A székely proletárok maroknyi földjét ókirályságbeli miliomosok osztották szét maguk között agrárreform címén.

Külön fejezetet foglal el a kisajátítások történetében a csíkmegyei volt I. székely gyaloghatarőrezred leszármazói vagyonának, vagyis a „*csíki magánjavak*” elvétele. A földbirtokreform-törvény csak a naszódi volt román határőrezred vagyonát mentesítette a kisajátítás alól, noha mindkettőnek az eredete ugyanaz. Az Erdély és Moldva közt 1769-ben történt határrendezés folytán Erdélyhez visszacsatolt havasokat 1783 május 27-én II. József a határőr katonaságnak ajándékozta. A csíki székelyek és naszódi románok 1851-ig zavartalanul használták birtokukat. Ekkor I. Ferenc József a székely határőr katonaságnak a szabadságharcban való részvétele miatt a székely határőrezreket feloszlatta s a vagyont elkobozta a kincstár javára, a naszódi II. román határőrezred vagyonát pedig az ezredet alkotó családoknak örök tulajdonába adta. A kiegyezés után, 1869-ben az elkobzott I. és II. székely határőrezredek birtokait is visszaadta a király Csík, illetve Háromszék megye *közönségének* örökre és feloszthatatlanul, magántulajdon címén. A csíki magánjavakat azzal az ürüggyel, hogy az állami tulajdon és „Csík vármegye kö-

zönsége” császári kegy folytán csak haszonélvezője volt, minden ellenszolgáltatás nélkül, egész területében, minden ingó vagyonával együtt elkobozták az állam javára. A csíki magánjavak vagyona 62.539 hold, nagyrészt legelő és erdőterület, azonkívül több nagyértékű ház, iskola és kaszárnya Csíkszeredában, földműves iskola 150 hold mintagazdasággal, a csíksomlyói árvaház, egy borszéki nyaraló szegény betegek részére és több tisztviselői, gazdatiszti lakás. A vagyontömb 1914-ben 105,820.000 aranykorona értéket képviselt és elkobzása mintegy tizenötezer székely családot érintett. A kisajátított őserdők kitermelése körül országos botrány tört ki, mivel a termelési engedélyt kapott vállalkozók, miként az egész Székelyföldön, itt is rablógazdálkodásba kezdtek. A tulajdonos székelyek viszont a Nemzetek Szövetsége elé vitték az ügyet, melynek későbbi sorsát más fejezetben fogjuk tárgyalni.

A *telepeseket* a földbirtokreform-törvénynek az a rendelkezése tette földönfutóvá, mely szerint az 1885 január 1. óta telepítettek birtokai 7 holdon felül kisajátítandók az azon a vidéken élő igényjogosultaknak juttatandó földbirtok illetmény határáig. Ezzel kihúzták a földet ama magyar kisgazdák lába alól, akiket az 1886:IV., 1894:V. és 1911:XV. törvénycikk alapján telepítettek Magyarországnak 1920-ban Romániához csatolt részeire. A kisajátító bizottságok gyakran még hét holdnál is kevesebbet hagytak az átlag 24 holdon gazdálkodó magyar telepesnek, ezzel szemben viszont a törvény a telepítendő románok illetményét 16 holdban állapította meg. Erre még ráduplázott az úgynevezett telepfosztó törvény, mely semmisnek mondott ki minden olyan jogügyletet, amit 1918 december elseje után a magyar kormány, vagy bármely más személy nem a román minisztérium útján kötött; sőt semmisnek mondotta ki az 1918 december elseje előtt kötött jogügyleteket is, ha e dátumig nem vezették be a telekkönyvbe, vagy bevezették, de nem a román kormány vagy az erdélyi kormányzótanács felhatalmazása alapján. Az ilyen ingatlanok tehermentesen és kártérítési kötelezettség nélkül a román állam tulajdonába mennek át. A telepesek birtokaikat ötven évi törlesztésre kapták, de már az első részlet kifizetése után a magyar állam köteles volt a birtokot a telepes nevére átíratni. Ez, sajnos, nem történt meg, sőt sok esetben még akkor sem írták át a telepes nevére

a földet, ha az már minden részletet le is fizetett. A Bán-ságban 1919 tavaszán sok ilyen átírás történt, mivel ezt a területet a románok csak később kapták meg a béke-konferenciától, de a törvény most ezeket is hatálytalaní-totta. A magyar állam szerveinek mulasztásáért most a telepeseket sujtották. A telepések küldöttsége minden bel-földi fórumot végigjárt, de ígéreteken kívül semmit sem kapott. Ez az ügy is a Nemzetek Szövetsége elé került, de amíg ott eredmény mutatkozott, a telepések egy része az új tulajdonosoktól bérbe vett saját földjén zsellérkedett, más része kivándorolt Amerikába.

Az egyházak, közbirtokosságok és telepések mellett o *tönk szélére juttatott az agrárreform igen sok birtokost* csak azért, mert magyar. A földbirtokreform folytán a magyar birtokosokat ért sérelmek egy részéről a napilapok annakidején beszámoltak, de sem román, sem magyar ol-dalon pontosan fel nem dolgozták, hogy kitől mennyit vet-tek el jogosan vagy jogtalanul. Hogy milyen pusztítást végzett a reform főként a vegyes nemzetiségű vidékeken, ahol a magyarságot a középbirtokos réteg képviselte, az Szolnok-Doboka megye kisajátítási adataiból is megítél-hető. Az E.G.E. statisztikája szerint e vármegyében hat-vannégy birtokos 32.675 kat. hold birtokából 23.567 holdat sajátítottak ki. A birtokosok mind magyarok voltak.

Magánosokra és intézményekre nézve egyaránt sérel-mes volt a törvénynek az a rendelkezése, mely a kisajá-títás alól mentes föld nagyságát hegyes vidéken 50, dombos vidéken 100 holdban szabta meg, lapályos vidéken pedig 200, illetve 500 holdban, a szerint, hogy mennyi a föld-igénylők száma. Annak a megállapítására vonatko-zóan, hogy melyik a hegyes és melyik a dombos vidék, a törvény semmiféle intézkedést sem tartalmazott s így az agronomok saját belátásuk szerint jártak el, ami nagyon sok visszaélésre adott alkalmat. A törvénynek egy másik rendelkezése szerint a kisajátítás alól mentes terü-let egészen 10 holdig leszállítható mindazoknál a birtoko-soknál, akiknek nem főfoglalkozásuk a földművelés. Ezen az alapon többezer tisztviselő, szabadfoglalkozású és volt katonatiszt birtokának 10 holdon felüli részét sajátították ki. A városi szegény-magyarságot súlyosan érintette az agrártörvénynek az az intézkedése, amely kimondja, hogy a városi és községi építkezések előmozdítása érdekében ki-

sajátíthatók a városokat vagy községeket környező kerti, vagy mezőgazdasági művelés alatt álló területek, sőt magában a városban vagy községben is beépítetlenül álló területek. Sok helyen előfordult, hogy szegény magyar emberek egy holdnál is kisebb parcelláját elvették és odaadták a városi tisztviselőnek a szociális igazságtézés nagyobb dicsőségére.

A legáltalánosabb sérelem mégis a kisajátítási árak megállapítása volt. A törvény rendelkezései szerint egy hold föld kisajátítási ára nem lehet nagyobb, mint amennyi annak átlagos ára 1913 előtt volt. Ez az átlagos ár akkor 600 és 1000 aranykorona között váltakozott, amit a törvény ugyanannyi papírlemben állapított meg. Ezt sem készpénzben fizették ki, hanem ugyanolyan névértékű 5%-os járadékkötvényben, mely ötven évig kamatozik s közben kisorsolandó, amire azonban sohasem került sor. Ez pedig igazán csekély ellenszolgáltatás, úgy, hogy az agrárreform tulajdonképpen *vagyonekkobzás* jellegét vette fel.

Mindezzel szemben azt szokták felhozni, hogy az agrárreform földhöz juttatta a magyar agrárproletárok tízezreit. A földbirtokreformról sok és egymásnak ellentmondó statisztikát adtak ki. Az egyik leghitelesebbnek látszó kimutatás szerint az erdélyi földhöz juttatottak száma 280.679, akik közül román 212.803, magyar 45.628, német 15.934 és más nemzetiségű 6.314; ebből azonban nem derül ki, hogy *mennyi* földet kaptak az egyes nemzetiségek. Senki sem vonja kétségbe azt a tényt, hogy a reform pillanatnyilag segítette ezeken a magyar kisgazdákon vagy földnélkülieken. De az is kétségtelen, hogy a föld mellett nem bocsátották rendelkezésükre a megműveléshez szükséges eszközöket, a bankok nem adtak kölcsönt a kisajátított földre és ezért sokan hamarosan túladtak rajta s a vevő rendszeren a község módosabb román gazdája vagy tisztviselője volt. Az Erdélyben kisajátított magyar birtokok jelentős része azonban sem a magyar, sem a román kisgazdának nem került kezébe, hanem kikapcsolódott a nemzetgazdasági körforgásból s az állami tartalékokkal való üzérkedés folytán „olyan egyéni érdekek szférájába került, amelyben többé nem tölt be közgazdasági hivatást és még kevésbé nemzetgazdaságát”.

A romániai földbirtokreformról Scotus Viator, „Román-

nia nagy barátja”, a kolozsvári „Patria” című román lap szerkesztőjéhez intézett nyílt levelében a következő mérleget állította fel: „az agrárreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt és néha a *nemzeti bosszú* látszatát keltette”.